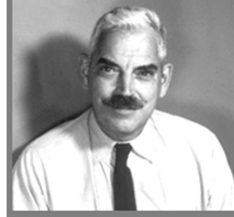

TÜRKİYE'DE
ÇANAK-ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM
3) ÇAYÖNÜ

ÇAYÖNÜ

İstanbul Üniversitesi'nden
Prof.Dr.Halet Çambel

Chicago Üniversitesi'nden
Prof.Dr.R.John Braidwood

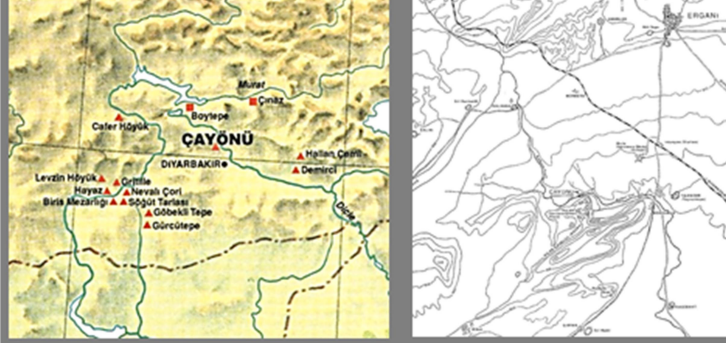
ÇAYÖNÜ

İstanbul Üniversitesi'nden
Prof.Dr.Mehmet Özdoğan

18 Mart Üniversitesi'nden
Doç.Dr.Ashi Erim Özdoğan

Diyarbakır İli kuzeybatısında, Ergani ilçesinin 7 km güneybatısında yer alan bir höyüktür.

Höyük 4,5 metre yükseklikte ve 160x350 metre boyutlarındadır. Yayvan bir höyüktür. Güneyinden Bogazçay deresi geçer.

YERLEŞİMDE 4 TEMEL SAFHA TESPİT EDİLMİŞTİR:

1. SAFHA: PPNAKUZEY ZAGROS

**Yuvarlak Planlı Çukur Barınaklar ve
Izgara Planlı Yapılar (erken ve orta evre)**

2. SAFHA: PPNB YUKARI FIRAT

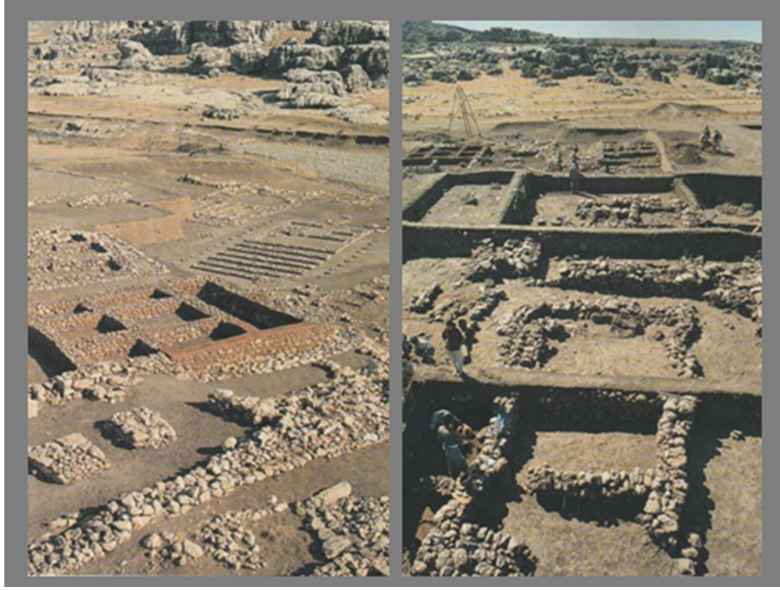
**Izgara Planlı Yapılar (geç evre)
Kanallı Yapılar**

3. SAFHA: PPNB ORTA FIRAT

**Taş Döşemeli Yapılar
Hücre Planlı Yapılar (erken ve orta evre)**

4. SAFHA: PPNC KÜLTÜRDE YOZLAŞMA

**Hücre Planlı Yapılar (geç evre)
Büyük Odalı Yapılar**

1. SAFHA: PPNAKUZEY ZAGROS
Yuvarlak Planlı Çukur Barınaklar ve
Izgara Planlı Yapılar (erken ve orta evre)

M.Ö. 10.500-8700

**Bu aşama PPNA'da yuvarlak planlı yapıların
kurulmasıyla başlar ve ızgara planlı yapıların son
çeyreğine dek devam eder.**

MİMARİ

**Bu evrede 4-5 metre çaplı yuvarlak planlı yarı çukur
barınak yapıları vardır. Bu yapılar Çayönü'nün en eski
evresini temsil eder. Barınakların üzerleri dal örgü ile
kapatılmış, üzerleri de kil ile sıvanmıştır. Izgara planlı
yapıların üzerleri de dal örgü sistemiyle kapatılmıştır.
Bunların bir önceki yuvarlak yapılardan farkı çukur
olmamaları ve hatta sathıtan daha yukarıda olmalarıdır.
Yapıların boyutları bu evrede daha da büyümüştür
(10x3,5 m).**

Bu aşama PPNA'da yuvarlak planlı yapıların kurulmasıyla başlar ve ızgara planlı yapıların son çeyreğine dek devam eder.

YONTMATAŞ

En genel yontmataş alet tipleri; ön kazıyıcılar, taş delgiler, taş kalemler, budamalar, çentikli aletler ve uçlardan ibarettir. Bu aşamanın bitimine doğru, az sayıda olan düzeltici aletler giderek %50'ye ulaşır. Uçlar kısa çakmaktaşı delgiler üzerine yapılmışlardır. El-khiam ve dibi içbükey uçlar en genel uçlardandır. Obsidiyen %11 ile temsil edilir. Her ne kadar kuzey Zagros bölge etkisi ağır bassa da el-khiam uçlarının varlığı Levant göstergesidir.

Bu aşama PPNA'da yuvarlak planlı yapıların kurulmasıyla başlar ve ızgara planlı yapıların son çeyreğine dek devam eder.

ÖLÜ GÖMME

Ölüler genellikle evlerin altına ya da avluya açılan bir çukura konmuştur. Özellikle kuzey-güney yönünde hocker ve sağ yana yatırılmışlardır. Bu mezarlara armağan olarak birkaç parça aşı boyası konmuştur. Ayrıca ölüler ızgara aralıklarına da gömülmüşlerdir. Bu mezarlara hediye olarak bazen taş aletler bırakılmışlardır. Buna karşın ızgara planlı yapılarda yapı içi gömüt çok azdır.

Bu aşama PPNA'da yuvarlak planlı yapıların kurulmasıyla başlar ve ızgara planlı yapıların son çeyreğine dek devam eder.

BESLENME

Bu evrede beslenme avcılık-toplayıcılığa bağlıdır. Av hayvanları; yaban domuzu, geyik, yabani sığı, koyun ve keçidir. Bitkisel besinlerden yabani mercimek, fig ve çeşitli baklagiller mevcuttur. Henüz hayvan evcilleştirmeye geçilmemiştir.

2. SAFHA: PPNB YUKARI FIRAT
Izgara Planlı Yapılar (geç evre)
Kanallı Yapılar

M.Ö. 8500-8300

PPNB olarak tarihlendirilen 2. safha Yukarı Fırat kültür bölgesi ile ilişkili olup, Izgara Planlı yapıların son çeyreğinde başlar ve Kanallı Yapıların son aşamasına kadar devam eder.

MİMARİ

Izgara planlı yapıların tabanları oldukça iyi sıvanmıştır. Üst yapıdaki geleneksel dal örgü devam eder. Ahşap dikmeler ortaya çıkar. Kanallı yapılar evresinin sakinleri kanallı bir taş platform üzerinde yükselen gerçek taş subasman üzerine kerpiç duvarlarla bölünmüş uzun yapılarda otururlar. Duvar örgü kalınlığı 50 cm.dir. Duvarlar kerpiç çamuruyla doldurulur. Yapı üstü sivri çatılı dal örgüdür. Mekan içinde atölye vs gibi özel fonksiyonlu odalar ortaya çıkar.

PPNB olarak tarihlendirilen 2. safha Yukarı Fırat kültür bölgesi ile ilişkili olup, Izgara Planlı yapıların son çeyreğinde başlar ve Kanallı Yapıların son aşamasına kadar devam eder.

YONTMATAŞ

Yontmataş buluntulardan ön kazıyıcılar ve taş kalemler gibi düzeltili parçalarda sayıca çoğalma görülür. Önceki aşamadan farklı olarak byblos uçlar ile iki devrik kenarlı dilgiler karşımıza çıkar. Çakmaktaşı kullanımı fazladır. Baskıyla yongalama ve Çayönü aleti denen özel aletler ortaya çıkar. Çayönü aleti Fırat yerleşimlerinden öte Jarmo, M'lefat, Magzalia gibi zagros yerleşimleriyle ilişkilendirilir. Bu durum Cafer Höyük, Gritille ve Nevali Çori'den de tespit edilmiştir.

PPNB olarak tarihlendirilen 2. safha Yukarı Fırat kültür bölgesi ile ilişkili olup, Izgara Planlı yapıların son çeyreğinde başlar ve Kanallı Yapıların son aşamasına kadar devam eder.

DİĞER BULUNTULAR

Havanlar, havan elleri, malahit kullanımı, okr kullanımı, özellikle kare formlu olan oluklu taşlar (Demirköy'den iyi bilinir) boncuklar, bilezikler ve kemik aletler sayılabilir.

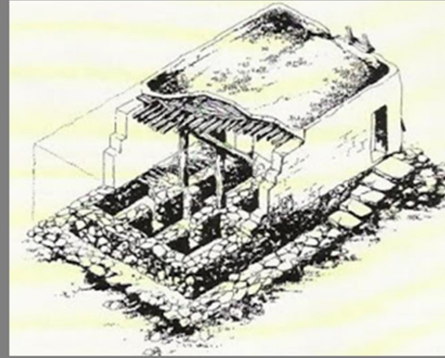
3. SAFHA: PPNB ORTA FIRAT
Taş Döşemeli Yapılar
Hücre Planlı Yapılar (erken ve orta evre)

M.Ö. 8300-7000

PPNB'ye tarihlenen 3. aşamada ilk kez orta Fırat kültürleriyle ilişkiler gözlemlenir. Mimari açıdan taş döşemeli yapılardan başlar Hücre planlı yapıların 3. seviyesinin ilk yarısına kadar devam eder.

MİMARİ

Tabanı taş döşeli çok yüksek olmayan bir taban ile iç kısımları duvarlarla bölünmüş (geçişli 3 oda) yapılar vardır. Duvar içine ve dışına bitişik payeler damı destek içindir. Evre sonuna doğru mekan boyutları küçülür. Hücre planında artık iki katlı olurlar. Bodrumları bölmeli ve dışa kapalıdır. Düz damlı evlerdir. Üst kata dıştan merdivenle çıkılır. Burada çakıllı meydan denen bir avlu vardır. Terazzo yapısı vardır. Hücre planlı evrede su taşkınları görülür. Bu yapıların görkemli avlusu vardır.

PPNB'ye tarihlenen 3. aşamada ilk kez orta Fırat kültürleriyle ilişkiler gözlemlenir. Mimari açıdan taş döşemeli yapılardan başlar Hücre planlı yapıların 3. seviyesinin ilk yarısına kadar devam eder.

ÖLÜ GÖMME

Kafataslı yapı oldukça önemlidir. Kafatasları hücreli odalara bırakılmışlardır. Ayrıca iskeletler locker tarzda yatar biçimde bırakılıp kafatasları alınmıştır. Kafatasları ile uzun kemikler ayrı depolanmışlardır. Ölüler burada çürütülüp ikincil gömüye maruz bırakılmışlardır. Bir boğa başının bulunması boğa kültü ile ata kültü arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir. Özel yapı duvarına boğa başı asılması Hallan Çemi'den de bilinmektedir. Kısacası taş döşemeli yapılar evresinin sonlarında gömülmesinden sonra cenazeler hücre planlı konutların bodrumlarının tabanları altına taşınır. Bir çok hediye bırakılmıştır. Sosyal statüyü gösteren zengin ve fakir mezarlar vardır.

PPNB'ye tarihlenen 3. aşamada ilk kez orta Fırat kültürleriyle ilişkiler gözlemlenir. Mimari açıdan taş döşemeli yapılardan başlar Hücre planlı yapıların 3. seviyesinin ilk yarısına kadar devam eder.

YONTMATAŞ

Bu aşamada obsidiyen ağırlıklı dilgi endüstrisi görülür. Byblos uçlar, iki devrik sırtlı çayönü aletleri ve naviform çekirdekler ile karakterizedir. Obsidiyen ve çakmaktaşı kullanımı eşitlenir. Dilgilerin yongalara göre kullanımı fazlalaşır. Çakmaktaşı ve obsidiyen stokları ile karşılaştırılır.

PPNB'ye tarihlenen 3. aşamada ilk kez orta Fırat kültürleriyle ilişkiler gözlemlenir. Mimari açıdan taş döşemeli yapılardan başlar Hücre planlı yapıların 3. seviyesinin ilk yarısına kadar devam eder.

BESLENME

Hücre planlı evre ile birlikte beslenme daha çok evcil koyun-keçiye dayanır. Avcılık devam eder. Emmer bu aşamada ekilip biçilmiştir.

4. SAFHA: PPNC KÜLTÜRDE YOZLAŞMA
Hücre Planlı Yapılar (geç evre)
Büyük Odalı Yapılar

M.Ö. 7000-6500

Kültürel boyutta bir çöküş ve gerileme dönemidir.

4. Aşama PPNC'ye tarihlenir. 3. aşamanın bitiminden itibaren büyük odalı yapıların sonuna kadar devam eder.

MİMARİ

Bu aşamada yapıların gömülmesi geleneği ortadan kalkar. Hatta bazı alt seviye duvarları onarılarak bu aşamada da kullanılır. Bu aşamanın esas mimarisi; yarı çukur tabanlı, basit taş duvarlı ve tek mekanlı konutlardır. Yapıların dönüşleri dıştan dik, içten yuvarlak dönüşlüdür. Taş temel kerpiç duvarlıdır.

4. Aşama PPNC'ye tarihlenir. 3. aşamanın bitiminden itibaren büyük odalı yapıların sonuna kadar devam eder.

YONTMATAŞ

Alet çantasında özellikle Çayönü aletleri ile karşılaşmaktadır. Naviform çekirdekler kullanılmaz, yongalar dilgilere göre sayıca artar.

4. Aşama PPNC'ye tarihlenir. 3. aşamanın bitiminden itibaren büyük odalı yapıların sonuna kadar devam eder.

ÖLÜ GÖMME

Mezar sayısı hücre planlı yapıların son evresinde oldukça azdır. Geniş odalı yapılar evresinde mezarlar exmural hale dönüşür.

4. Aşama PPNC'ye tarihlenir. 3. aşamanın bitiminden itibaren büyük odalı yapıların sonuna kadar devam eder.

BESLENME

Olasılıkla başka bir yerde evcilleştirme sürecinin yaşandığı evcil koyun-keçi buraya getirilmiştir. Avcılık kısmen gerilemiştir. Hücre planlı evre sonundan einkorn buğdayının yerini tam tarıma alınmış olan emmer buğdayı alır.

